

Izvorni znanstveni rad
UDK 343.1(497.5 Dubrovnik)“17“
Primljeno: 15.5.2015.

ODGOVORNOST BLIŽIKE - INSTITUT KOLEKTIVNE ODGOVORNOSTI PRED DUBROVAČKIM KAZNENIM SUDOM U 18. STOLJEĆU*

ANA PROHASKA, IDA GAMULIN I IRENA IPŠIĆ

SAŽETAK: Institut kolektivne odgovornosti “bližike” često se primjenjivao u postupcima pokrenutim pred Kaznenim sudom u Dubrovniku. Za djela imovinskog karaktera i u slučaju da je počinitelj nepoznat, oštećenik je, s namjerom da mu se naknadi počinjena šteta, pokretao sudsku tužbu protiv lokalne zajednice na čijem se području dogodio delikt. Prebacivanje odgovornosti na lokalne zajednice za cilj je imalo postići efikasnost kažnjavanja i preventivni učinak, potičući u seoskim sredinama društvenu kontrolu i nadzor nad vlastitim područjem. Istraživački uzorak sastoji se od tužbi i presuda Kaznenog suda u Dubrovniku kroz tri razdoblja: početkom (1711-1720), sredinom (1751-1760) i krajem (1791-1800) 18. stoljeća. Cilj rada bio je uočiti specifičnosti ovog instituta, njegove pravne osobitosti i lokalna obilježja, te uvidjeti u kojoj su mjeri društvene i gospodarske prilike utjecale na rast ili pad kriminalnih djela za koja se mogla tražiti kolektivna odgovornost i tužiti manja teritorijalna zajednica ili bližika.

Ključne riječi: kolektivna odgovornost, bližika, Kazneni sud, kazneni postupak, Dubrovnik, 18. stoljeće

Keywords: collective responsibility, *bližike*, Criminal Court, criminal procedure, Dubrovnik, 18th century

*Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 5106.

Ana Prohaska, doktorandica doktorskog studija “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Peline 43, 20000 Dubrovnik. E-mail: prohaska.du@gmail.com

Ida Gamulin, doktorandica doktorskog studija “Povijest stanovništva” na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Grabarova 4/1, 10000 Zagreb. E-mail: gamulinida@hotmail.com

Irena Ipšić, vanjski suradnik na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Vladka Mačeka 23, 20 000 Dubrovnik. E-mail: irenaipsic@gmail.com

Povijesno-pravni aspekt instituta kolektivne odgovornosti ili “bližike”

Jedan od načina na koji je vlast u Dubrovniku nastojala očuvati pravni poredak i održati javni red jest sustav kolektivne odgovornosti ili bližike (tal. *vicinanza*).¹ U kaznenim djelima imovinskog karaktera (oštećeni usjevi, šteta na posjedu, krađa i sl.) i u slučaju da je počinitelj nepoznat, oštećenik je mogao tužiti “bližike”, odnosno manje teritorijalne zajednice susjeda ili suseljana čiji su posjedi bili u blizini ili graničili s onima na kojima je počinjena šteta.² Odgovornost se tražila od seoske zajednice, najčešće područja koje je obuhvaćala pojedina kaznačina (*caznacina*), kojih je na području Republike bilo stotinjak. Njihov opseg u većini se slučajeva poklapao sa selima, no mogle su obuhvatiti i nekoliko sela ili samo dio jednoga.³ U tužbama u 18. stoljeću odgovornost se obično tražila od *il casale di...*, *li casalini di...*, *la casnacina di...*, koji su bili najbliži mjestu na kojem se šteta dogodila. Izraz na hrvatskom jeziku “bližika” (*bliscika*, *bliscicha*, *blisgnicha*, *blixica*)⁴ koristio se kada se odgovornost tražila od sela ili kaznačine,⁵ ali i u slučajevima kada se kolektivna odgovornost odnosila na samo nekoliko najbližih kuća ili čak točno određenih pojedinaca.⁶

¹ Nella Lonza, *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997: 120-124; Nenad Vekarić, »Sud Janjinske kapetanije.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 27 (1989): 136.

² N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 122-123; Nella Lonza, »Property under the Protection of the Authorities: Punishment of Thieves in Medieval Dubrovnik.«, u: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages – Authority and Property*, ur. Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014: 495.

³ Na primjer, Trsteno je bilo naselje s dvije kaznačine, dok je konavoska kaznačina Pločice obuhvaćala i Mikuliće, a kaznačina Močići sela Močiće i Uskoplje. Isto tako su sva naselja Povriši (Konavoska brda) bila u sastavu kaznačine Duba, koja je potkraj 16. stoljeća razdijeljena u dvije kaznačine. Više u: Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, »Popis domaćinstava konavoskih kaznačina iz 1536. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 169; Josip Lučić, »Uprava u Dubrovačkom (slanskom) primorju u doba Republike.« *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 1 (1986): 53; Ante Golušić, »Dubrovačko primorje od 1399. do 1918. godine.« *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 8 (2001): 13; Josip Lučić, »Kroz konavosku prošlost.« *Konavoski zbornik* 1 (1982): 25.

⁴ Kako je ovo bio hrvatski izraz koji se pisao talijanskom ortografijom, nije postojao jednoobrazni način pisanja (*Lamenta del Criminale*, dalje: *Lam. Crim.*, ser. 50. 3, sv. 60, f. 133; sv. 65, f. 142v; sv. 212, f. 31, 33, 138v, 206v, Državni arhiv u Dubrovniku, dalje DAD).

⁵ Primjerice, u postupku od 15. lipnja 1715. kao tuženik se zbog štete na posjedu navodi kaznačina Bulet iz Zatona (*Lam. Crim.*, sv. 64, f. 21); Junije Antunov Resti je 14. travnja 1714. tužio kaznačinu Sv. Martina u Pridvorju u Konavlima zbog krađe i provale (*Lam. Crim.*, sv. 61, f. 220v); dana 26. travnja 1714. godine Pavle Nikolin Saraka tužio je kaznačinu Pičete, na području sela Mrcine u Konavlima, zbog krađe razne robe (*Lam. Crim.*, sv. 61, f. 242v).

⁶ Slučajevi u kojima je bližika određena imenom i prezimenom odnose se na uže gradsko područje (*Lam. Crim.*, sv. 197, f. 150; *Lam. Crim.*, sv. 208, f. 38; *Lam. Crim.*, sv. 205, f. 18; *Lam. Crim.*, sv. 64, f. 157v; *Lam. Crim.*, sv. 197, f. 96v).

Izraz bližika se, ovisno o području, primjenjivao i u nekim drugim slučajevima i odnosima. Primjerice, u Vinodolskom zakonu koristio se za označavanje članova kućne zadruge.⁷ Prema statutima istarskih komuna, institutom bližike reguliralo se pravo prvokupa i otkupa nekretnina, a sam izraz se koristio u značenju bliskih srodnika ili prvih susjeda.⁸

Pripisivanje odgovornosti zajednici na čijem se području dogodila šteta pronalazi se u različitim društvima i razdobljima, a u dubrovačkim propisima i pravnoj praksi još od najstarijih izvora.⁹ U dubrovačkim statutarnim odredbama spominje se nekoliko kaznenih djela za koja se mogao pokrenuti sustav kolektivne odgovornosti i za počinjeno djelo ili nastalu štetu tražiti odgovornost bližika, a to su krađa, šteta na usjevima ili imovini i vražda.¹⁰ Navedena djela povezivalo je načelo objektivne odgovornosti i imovinska obveza zajednice. To znači da ni u jednom od navedenih zločina zajednica nije bila dužna snositi štetu, nego je posredno odgovorna ako počinitelj ostane nepoznat ili nedostupan vlastima.¹¹

U Statutu grada Dubrovnika nalazi se nekoliko odredbi kojima se reguliralo pitanje kolektivne odgovornosti i njezinog teritorijalnog obuhvata. Tako se u glavi pod naslovom "O štetama koje nanose životinje i stoka" navodi da, ukoliko su životinje počinile štetu, a ne mogu se otkriti njihovi vlasnici, stanovnici sela koje je najbliže počinjenoj šteti (te i sami imaju stoku) su dužni nadoknaditi štetu vlasniku i za kaznu platiti dva perpera, od kojih će jedan pripasti Općini, a drugi oštećenome.¹² Navedena odredba određuje da bližika mora, po načelu

⁷ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 122-123.

⁸ Ivo Milić, »Porijeklo prava bližike na prvokup i otkup nekretnina (u povodu članka P. S. Leichta, Note agli statuti istriani con particolare riguardo al diritto di prelazione).« *Historijski zbornik* 5/3-4 (1952): 299-301.

⁹ Pojedini autori institut kolektivne odgovornosti u dalmatinskim statutima pripisuju slavenskom utjecaju. Vidi primjerice: Pavao Krmpotić, »Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarnom pravu Dubrovačke Republike.« *Pravnik* 40/2/83 (2006): 89. Međutim, elementi kolektivne odgovornosti prisutni su unutar različitih društava u srednjovjekovnom i ranom modernom razdoblju i nisu specifični za pravne običaje i odredbe vezane uz pojedini narod ili državu. Više u: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 128.

¹⁰ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 128-129. Vražda je novčana kompenzacija ili krvnina koja se isplaćivala za ubojstvo podanika druge države. Primjenjivala se sa svrhom namirenja počinjenog krvnog djela, ali i drugih delikata kako bi se spriječila osveta i suzbili neredi među suprotstavljenim stanovništvom. Pitanje vražde je regulirao Statut grada Dubrovnika u knjizi VIII, glavama LVIII i LIX (*Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272./Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno MCCLXXII*, prir. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002: 467-471).

¹¹ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 128.

¹² *Statut grada Dubrovnika*: 426-427.

objektivne odgovornosti, platiti i naknadu štete i globu, kao i da je kojim slučajem poznat krivac.¹³ U glavi Statuta pod naslovom “O štetama počinjenim u vinogradima, na voćkama i plodovima” navodi se odredba prema kojoj su seljani otoka, Astaree i cijele dubrovačke oblasti, a koji stanuju u okrugu (kontradi)¹⁴ u kojem je počinjena šteta, dužni prijaviti počinitelja takve štete. Ako se ta obveza iz bilo kojeg razloga ne bi ispunila ili ako se zataji identitet pravog počinitelja, svi stanovnici te kontrade materijalno bi odgovarali za nastalu štetu.¹⁵ Kontrada je odgovarala i u slučajevima paleži koliba. Tako se u glavi Statuta pod naslovom “O paleži koliba - kako se mora popraviti i namiriti šteta” donosi odredba prema kojoj svu štetu koja nastane na kolibi i stvarima u kolibi, u slučaju da je počinitelj nepoznat, mora snositi cijela kontrada na čijem se području dogodio palež. Ovom odredbom obuhvaćeni su i otoci, te se navodi da je svaki otok odgovaran za palež na svome području.¹⁶ Pitanje kolektivne odgovornosti u slučaju nepoznatog počinitelja na Elafitima je regulirano i odredbom Statuta pod naslovom “O krađama koje se događaju na otocima”, gdje se ističe kako štete i krađe na Šipanu, Lopudu i Koločepu, ali i one koje se dogode na barkama, moraju nadoknaditi stanovnici tih otoka.¹⁷ Ovakvim odredbama nastojala se potaknuti društvena kontrola i nadzor vlastitog područja, jer bi u suprotnom stanovnici određenog područja (iako nedužni) morali odgovarati za počinjena kaznena djela i oštećeniku u cijelosti nadoknaditi štetu koja je nastala.¹⁸ Ovisno o vrsti zločina, odgovornost teritorijalnih zajednica drugačije se tumačila, a s vremenom i prilagođavala novonastalim okolnostima. Primjerice, kad bi stoka počinila štetu na usjevima i nasadima, prvenstveno je bio odgovoran vlasnik, a ako se ne bi znalo tko je, onda se odgovornost prebacivala na bližiku, odnosno, na stanovnike najbližeg sela ili zaseoka koje je uzgajalo stoku. Kod

¹³ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 130.

¹⁴ Kontrada je područje manje od knežije i sastoji se od nekoliko sela (N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 129). O pitanju odgovornosti kontrade, u Statutu se navodi: “Ako ta šteta bude počinjena u Cavtatu, Platu i do Mlina, nadoknadit će je ljudi toga okruga. Ako u Župi, Srebrenom i Čibači, nadoknadit će je ljudi toga okruga. Ako u Šumetu i Brgatu, štetu će nadoknaditi ljudi toga okruga. Ako u Gružu, štetu će nadoknaditi ljudi toga okruga. Ako u Ombli, štetu će nadoknaditi ljudi toga okruga. Ako u Zatonu i Poljicima, štetu će nadoknaditi ljudi toga okruga. Ako na kojem od otoka, štetu će nadoknaditi ljudi onog okruga u kojem je počinjena šteta. Sve te štete moraju nadoknaditi seljani i težaci ako ne budu prijavili one koji bi počinili štetu, kako je prije izričito rečeno” (*Statut grada Dubrovnika*: 428-429, 436-437).

¹⁵ *Statut grada Dubrovnika*: 428-429.

¹⁶ *Statut grada Dubrovnika*: 436-437.

¹⁷ *Statut grada Dubrovnika*: 362-363.

¹⁸ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 130-131.

poljskih šteta na lozi, voćkama i okućnici, ali i kod krađa ili paleži seoskih nastambi, bila je odgovorna najbliža kontrada. Međutim, već u 15. stoljeću je teritorijalni opseg za kolektivnu odgovornost sužen s kontrade na kaznačinu.¹⁹ Praksa je očigledno pokazala da je sužavanje teritorijalnih zajednica u nekim slučajevima kolektivne odgovornosti nužno kako bi se postigla bolja efikasnost u rješavanju takvih postupaka. S druge strane, u slučajevima vražde situacija je bila ponešto drugačija. Prvo je Statutom regulirano da vraždu plaća počinitelj zločina, no da zbog neplaćanja ne bi došlo do osвете ili nereda u pograničnim područjima, u 15. i 16. stoljeću odgovornost je proširena na kontrade.²⁰ Prema odredbi Statuta, iznos koji se plaćao za vraždu bio je 500 perpera.²¹ Toliki novac nisu mogle skupiti kaznačine, pa je za vraždu određeno da iznos moraju namiriti stanovnici cijele kontrade.²²

Na primjeru Dubrovačkog primorja može se sagledati kako se odgovornost bližike razvijala do 18. stoljeća, odnosno kako se mijenjao nadzor nad zemljom i teritorijalni opseg za kolektivnu odgovornost. Godine 1778. novim odlukama su dopunjeni raniji slanski kapituli,²³ a između ostalih, dopunjena je i odredba o štetama u vinogradima koje nanese stoka. Prema njoj su se svi vinogradi koji se nalaze oko javnih putova ili voda morali ograditi međom kako životinje ne bi mogle ući u vinograd i počiniti štetu. Ako kojim slučajem nisu bili omeđeni na propisan način, vlasnici nisu imali pravo na naknadu u slučaju da su im životinje počinile štetu na vinogradu. Odlučeno je i da oni koji nemaju slične životinje, te oni koji ih imaju, ali ih noću zatvaraju a po danu čuvaju, neće snositi odgovornost ako bi se šteta dogodila na njihovom području. Stoga su od te godine, u slučajevima poljskih šteta koje su učinile domaće životinje, odgovarali

¹⁹ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 129. Za područje Astoreje: *Liber Viridis*, prir. B. M. Nedeljković. [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III. 23]. Beograd: SANU, 1984: 149, 275-276; za područje Konavala: *Liber viridis*: 202-203, 294.

²⁰ Godine 1423. dubrovačka vlada donijela je odluku prema kojoj je u slučaju vražde odgovornost snosila cijela kontrada i svi su stanovnici kontrade bili odgovorni za plaćanje vražde. Kontrade su definirane na sljedeći način: "cijeli naš dio Konavala držimo za jednu kontratu; sve ono što je pod viceknezom Župe držimo za jednu kontratu; sve ono što je pod viceknezom Omble držimo za jednu kontratu; sve ono što je pod knezom Slanoga držimo za jednu kontratu" (*Liber viridis*: 136). Također vidi: J. Lučić, »Uprava u Dubrovačkom (slanskom) primorju u doba Republike.«: 43-44; N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 129; Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu. Osmansko-dubrovačka granica (1667.-1806.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997: 156-166.

²¹ *Statut grada Dubrovnika*: 467.

²² *Liber viridis*: 136.

²³ J. Lučić, »Uprava u Dubrovačkom (slanskom) primorju u doba Republike.«: 48.

samo oni koji puštaju životinje bez nadzora.²⁴ Također su odredbe o šteti koju su počinile životinje (za slansku knežiju) dopunjene na način da je zemljovlasnik na čijoj je zemlji stoka počinila štetu imao pravo uzeti u zalog tuđe životinje koje su mu počinile štetu, s tim da ih vrati kada i ako mu vlasnik stoke nadoknadi nastalu štetu. Ako se vlasnik stoke ne bi mogao pronaći, stanovnici naselja koje je najbliže oštećenom posjedu morali su namiriti nastalu štetu.²⁵

Vrlo slične odredbe o kolektivnoj odgovornosti poznavalo je zakonodavstvo i drugih dalmatinskih komuna.²⁶ U šibenskom distriktu su, prema propisu iz 1433. godine, za krađu ili štetu na usjevima (ili nekim drugim plodovima), bili odgovorni seljani sela najbližeg počinjenoj šteti, a da bi se oslobodili krivnje morali su, jednako kao i u Dubrovniku, predati pravoga krivca šibenskoj vladi.²⁷ Na isti je način Korčulanski statut regulirao situacije u slučaju opustošenog vinograda, štete koju je učinila stoka te paljenja nečije kuće.²⁸ S druge strane, u statutima otoka Mljeta i Lastova ne nalaze se odredbe o kolektivnoj odgovornosti, nego se zaštita poljoprivrednih nasada regulirala službom pudara. Pudari²⁹ su bili zaduženi za čuvanje polja, posebno vinograda koje su morali nadgledati sve dok ne bi bili u potpunosti obrani. Ako bi se šteta dogodila, za nju je odgovarao isključivo pudar sve dok ne bi pokazao osobu koja je počinila štetu. Tada bi sva odgovornost, isto kao i kod kolektivne odgovornosti zajednice, prelazila na prokazanoga počinitelja.³⁰ Zakonske odredbe o kolektivnoj odgovornosti propisivala je i većina talijanskih gradova, poput Firence ili Venecije,³¹ ali i gradovi na osmanskom području.³²

²⁴ J. Lučić, »Uprava u Dubrovačkom (slanskom) primorju u doba Republike.«: 50-51.

²⁵ J. Lučić, »Uprava u Dubrovačkom (slanskom) primorju u doba Republike.«: 51.

²⁶ U Trogiru se kolektivna odgovornost zakonski regulirala 1442, a u Splitu 1494. godine (Marko Šunjić, *Dalmacija u 15. stoljeću*. Sarajevo: Svjetlost, 1967: 264).

²⁷ *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, prir. Zlatko Herkov. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982: 304-305.

²⁸ *Korčulanski statut. Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine*, prir. i prev. Antun Cvitanić, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb-Korčula: JAZU, Pravni fakultet u Zagrebu, Pravni fakultet u Splitu, Skupština Općine Korčula i Grafički zavod Hrvatske, 1987: 60-61, 70, 149.

²⁹ Službu pudara, prvenstveno u funkciji čuvanja vinograda, poznavala su mnoga hrvatska područja, a ponegdje se prakticira i danas. Više u: Željko Predojević, »Pudarine i pudarske pjesme u južnoj Baranji.« *Anafora - Academic Literary Journal* 1/2 (2014): 209-224.

³⁰ *Mljetski statut*, prir. i prev. Ante Marinović i Ivo Veselić. Split-Dubrovnik: Književni krug Split i Zavičajni klub Mljet, 2002: 55, 79-80; *Lastovski statut*, prir. i prev. Antun Cvitanić. Split: Književni krug Split, 1994: 222.

³¹ N. Lonza, »Property under the Protection of the Authorities.«: 495. Za Firencu vidi: Marvin B. Becker, »Changing Patterns of Violence and Justice in Fourteenth- and Fifteenth-Century Florence.« *Comparative Studies in Society and History* 18/3 (1976): 286. Za Veneciju vidi: Enrico Basaglia, »Giustizia criminale e organizzazione dell'autorità centrale: la Repubblica di Venezia e la questione delle taglie in denaro (secoli XVI-XVII).« u: *Stato, società e giustizia nella Repubblica Veneta (sec. XV-XVIII)*, 2, ur. Gaetano Cozzi. Roma: Jouvence, 1985: 196.

Kako su se pojedine društvene zajednice odnosile spram zločina s nepoznatim počiniteljem i u kojem obliku se sustav kolektivne odgovornosti primjenjivao na drugim područjima može se, iako samo djelomice, saznati iz etnološkog istraživanja o običajima Južnih Slavena koje je proveo Baltazar Bogišić sedamdesetih godina 19. stoljeća. Prema navedenom istraživanju, kolektivnu odgovornost zajednice neke južnoslavenske regije nisu poznavale (primjerice Strošinci, Zemun, Ljeskovac i trnovska okolica u Bugarskoj). Nasuprot tome, u Stubičkoj župi i Hrvatskom zagorju krivnja se pripisivala onima koji su se već ogriješili o sličan zločin "...jer kažu, to je on morao učiniti", dok su se, primjerice, u Makarskom primorju svi zauzimali u pronalaženju krivca, "...jer kad ga nebi našli, ostao bi vazda kao nekakav ukor na onome selu".³³

Sve u svemu, kolektivna odgovornost teritorijalnih zajednica predstavljala je razborito rješenje za svaku zajednicu koja nije imala posebnu službu za istraživanje zločina.³⁴ Prepuštanjem određenih lakših kaznenih djela rješavanju unutar užih lokalnih zajednica državni aparat se rasterećivao od predmeta koji nisu bili od primarnog značenja za očuvanje pravnog poretka.³⁵ Istovremeno se nastojalo potaknuti zajednicu na odgovornost i pokušaj sprečavanja takvih kaznenih djela u budućnosti.³⁶

Kolektivna odgovornost u spisima dubrovačkog Kaznenog suda

Udio postupaka u kojima se zahtijevala odgovornost uže lokalne zajednice ili bližike moguće je pratiti na temelju spisa dubrovačkog Kaznenog suda - pokrenutih postupaka (*Lamenta del Criminale*) i donesenih presuda (*Criminalia*). Istraživački uzorak obuhvaća 9.349 postupaka i 656 presuda tijekom tri dekade:

³² U islamskom kaznenom pravu teritorijalna zajednica odgovarala je u slučaju ubojstva s nepoznatim počiniteljem. Tada bi selo na čijem se teritoriju ubojstvo dogodilo moralo platiti iznos krvnine (Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law. Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005: 20, 81; Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*. Berkeley - Los Angeles: University of California Press, 2010: 163).

³³ Baltazar Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena, I*. Zagreb: JAZU, 1874: 595.

³⁴ Većina europskih zemalja nije imala organiziranu policijsku službu za očuvanje reda i provedbu zakona. Jedino su u Francuskoj i Španjolskoj postojali svojevrсни policijski odredi za istraživanje i prevenciju zločina (Julius R. Ruff, *Violence in Early Modern Europe 1500-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001: 87-92).

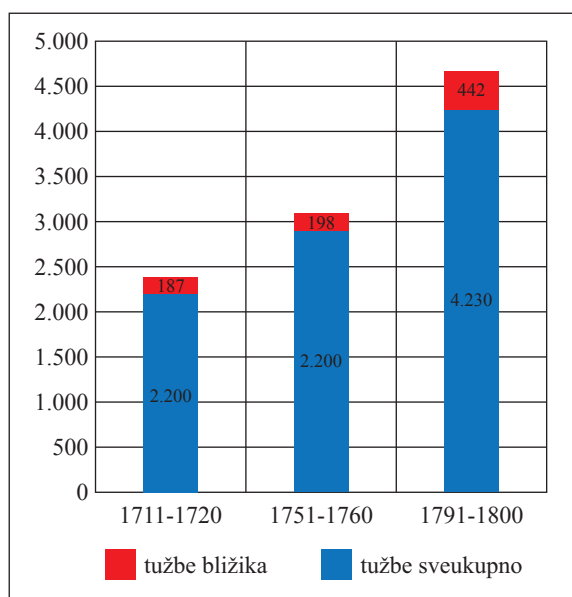
³⁵ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 120-127.

³⁶ Nella Lonza, »Criminal Justice Perspective on Social Groups: The Eighteenth-Century Dubrovnik Case.« *Dubrovnik Annals* 4 (2000): 84-85, 90-91.

Tablica 1. Broj postupaka za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u tri dekade 18. stoljeća

Broj postupaka	1711-1720	1751-1760	1791-1800
<i>Ukupno</i>	2.200	2.892	4.237
Postupci za kolektivnu odgovornost	187	198	442
Udio (%)	8,50	6,85	10,43

Grafikon 1. Broj postupaka za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u tri dekade 18. stoljeća

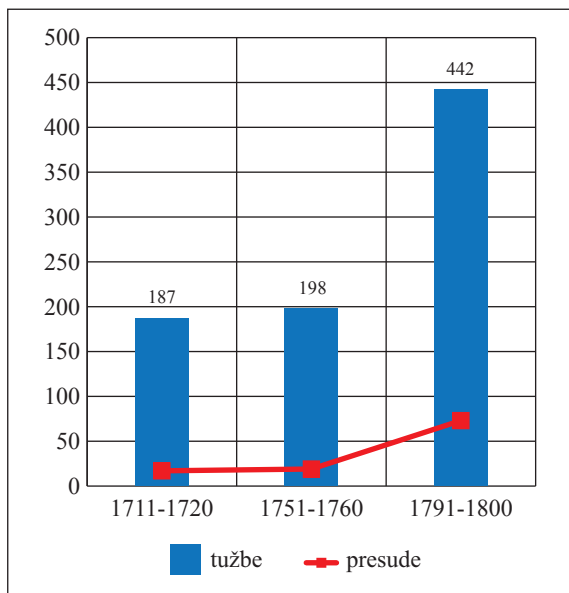
početkom (1711-1720), sredinom (1751-1760) i krajem (1791-1800) 18. stoljeća.³⁷ Od sveukupnog broja tužbi, u promatranim razdobljima odgovornost bližike tražila se u 827 slučajeva, što je udio od 8,86% u odnosu na sva kaznena djela obuhvaćena istraživačkim uzorkom.

³⁷ Pitanje kolektivne odgovornosti je sastavni dio istraživačkog projekta pod naslovom "Istraživanja kriminaliteta u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću" koji su proveli polaznici poslijediplomskog doktorskog studija "Povijest stanovništva" pod vodstvom Nenada Vekarića i Nelle Lonza. U razdoblju od 1711. do 1720. godine Kazneni sud u Dubrovniku procesuirao je ukupno 2.220 slučajeva (*Lam. Crim. sv. 57-72*). U razdoblju od 1751. do 1760. ukupno 2.892 slučaja ili 30,27% više nego u prvoj dekadi 18. stoljeća (*Lam. Crim. sv. 115-135*). U razdoblju od 1791. do 1800. godine ukupno 4.237 slučajeva ili čak 46,50% više nego u dekadi sredinom 18. stoljeća, a 90,85% više nego u dekadi s početka stoljeća (*Lam. Crim. sv. 195-215*). U prvom promatranom razdoblju je doneseno 216 (*Criminalia*, ser. 16, dalje: *Crim. sv. 6, f. 32-115v*), u drugom 257 (*Crim. sv. 7, f. 1-113*) i u trećem 183 presude (*Crim. sv. 8, f. 223-244v; sv. 9, 1-61v*).

Tablica 2. Odnos tužbi i presuda za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u tri dekade 18. stoljeća

Broj postupaka za kolektivnu odgovornost	1711-1720	1751-1760	1791-1800
Broj tužbi	187	198	442
Broj presuda	17	19	73
Udio presuda (%)	9,09	9,59	16,51

Grafikon 2. Tužbe i presude za kolektivnu odgovornost

Najveći broj tužbi u kojima se odgovornost za nastalu štetu traži od bližika nije rezultirao presudama. One su izrečene za 109 slučajeva, te je njihov udio tek 13,18%. Najvjerojatnije su se stvari rješavale mimo suda, putem izvanjudskih mehanizama poput nagodbi, oprosta, ili pak prakse sočbine.³⁸ Iako nagodbe nisu često zabilježene u arhivskim izvorima, one su bile učestala praksa izvanjudskog pomirenja tijekom cijelog postupka, pa čak i nakon donošenja presude. I vlasti su prihvaćale i poticale nagodbu i oprost zato što su se time otklanjale napetosti u užoj zajednici koje su mogle djelovati kriminogeno.³⁹ Takvu praksu potvrđuje i istraživački uzorak. Od ukupno 187 slučajeva traženja odgovornosti bližike početkom 18. stoljeća, Sud je presudio u svega njih 17 (udio presuda

³⁸ Sočbina je nagrada prokazivaču počinitelja. Više u: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 126.

³⁹ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 126-127; N. Lonza, »Property under the Protection of the Authorities.«: 497-499.

9,09%). U drugom razdoblju, Kaznenom sudu prijavljeno je 198 slučajeva ili 5,88% više nego u prvoj dekadi 18. stoljeća, a presuđeno je u svega njih 19 (udio presuda 9,59%). U trećem razdoblju bilo je najviše slučajeva odgovornosti bližike, ukupno 442, čak 123,23% više nego u dekadi sredinom 18. stoljeća, a 136,36% više nego u dekadi s početka 18. stoljeća. Udio presuda je u ovom razdoblju nešto veći (16,51%) i presude su donesene u čak 73 slučaja.⁴⁰

Povećanje broja predmeta (u kojima se tražila kolektivna odgovornost) krajem 18. stoljeća, u odnosu na razdoblje početkom i sredinom stoljeća, donekle je u korelaciji s povećanjem ukupnog broja kaznenih djela na području Republike.⁴¹ Porast kaznenih postupaka jednim dijelom je zasigurno povezan s povećanjem broja stanovnika, dok je drugim dijelom ovisio o političkim i društveno-gospodarskim prilikama na području Republike. Nesigurno političko okruženje, česti ratovi, mnogobrojne epidemije i siromaštvo doveli su do teške gospodarske krize na teritoriju Republike, koja je započela još krajem 16. stoljeća i trajala sve do kraja drugog desetljeća 18. stoljeća.⁴² Takvo stanje uzrokovalo je i značajan pad broja stanovnika, tako da je početkom 18. stoljeća Republika došla na svoj demografski minimum.⁴³ Oživljavanjem brodarstva i trgovine tridesetih godina 18. stoljeća gospodarstvo bilježi značajne pozitivne pomake,⁴⁴ a i stanovništvo se, uslijed smanjenja smrtnosti, počinje brojčano oporavljati,⁴⁵ što je kasnije

⁴⁰ O udjelu presuda i tempu donošenja sudskih presuda za sva kaznena djela na cjelokupnom istraživačkom uzorku vidi u: Goran Cvjetinović, Ruža Radoš i Nella Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 329-344.

⁴¹ Vidi: Ivana Mrđen, Ana Prohaska i Nenad Vekarić, »Ritam zločina: godišnja i mjesečna distribucija kaznenih djela u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 273-278.

⁴² Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, sv. II. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1980: 133-147, 103-115, 205-213, 276-282.

⁴³ Vladimir Stipetić, »Brojčani pokazatelj razvoja stanovništva na teritoriju negdašnje Dubrovačke Republike u minula tri stoljeća (1673-1981) - pokušaj valorizacije ostvarenog priraštaja u prvih 200 godina.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 27 (1989): 93-94; Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1990: 13-14; Nenad Vekarić, »Broj stanovnika Dubrovačke Republike u 15, 16. i 17. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 29 (1991): 7-22.

⁴⁴ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, sv. II: 213-238, 276-284. Bernard Stulli, *Povijest Dubrovačke Republike*. Dubrovnik-Zagreb: Arhiv Hrvatske, Zagreb i Časopis Dubrovnik, Dubrovnik, 1989: 113-122; Vinko Ivančević, »Diplomatsko-konzularna predstavništva Dubrovačke republike u XVIII i XIX st.« *Pomorski zbornik* 3 (1965): 829-869; Ilija Mitić, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*. Dubrovnik: Historijski institut JAZU, 1973: 204, 206.

⁴⁵ Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 257-258, 263-265, 267-273, 279, 283-284, 287-288.

dovelo i do početka demografske tranzicije na dubrovačkom području.⁴⁶ Naime, početkom 18. stoljeća Dubrovačka Republika imala je oko 23.000, sredinom oko 27.000, a krajem oko 30.000 stanovnika.⁴⁷ I dok, najviše pod utjecajem povećanja broja stanovnika, raste ukupni broj tužbi Kaznenom sudu u Dubrovniku, opada broj težih kaznenih djela poput ubojstva. Paralelno raste broj lakših kaznenih djela poput poljskih šteta, šteta na stvarima i krađa. Vezu između loše društvene i gospodarske situacije i teških zločina poput ubojstva, pokazalo je i istraživanje ubojstava u Dubrovačkoj Republici, kao i istraživanje ukupnog kriminaliteta u kaznenim postupcima koji su se vodili pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u 18. stoljeću.⁴⁸ Moguće je da se u razdobljima krize relativizira zločin, pa manji prijestupi ne predstavljaju dovoljno jak motiv za kazneni progon. S druge strane, u razdobljima pozitivnih gospodarskih kretanja ljudi su spremniji tražiti odgovorne i za najmanji prijestup.⁴⁹

Slične trendove u odnosu kriminaliteta i društveno-gospodarske situacije potvrđuju i slična istraživanja u većini europskih zemalja.⁵⁰

Tijek pravnog postupka u procesima kolektivne odgovornosti

U dubrovačkoj pravnoj praksi za sva teža krivična djela bio je nadležan Kazneni sud u Dubrovniku, dok su sporovi manjeg značenja i vrijednosti bili u nadležnosti knežija ili kapetanija.⁵¹ Postupke na temelju kolektivne odgovornosti moglo bi se stoga očekivati najčešće u kaznenim knjigama teritorijalnih jedinica,

⁴⁶ O počecima demografske tranzicije na dubrovačkom području više u: N. Vekarić, »Broj stanovnika Dubrovačke Republike.«: 7-22; Nenad Vekarić, »Demografski uzroci iseljavanja s dubrovačkog područja u Ameriku u 19. i početkom 20. stoljeća.« *Dubrovnik* 3/5 (1992): 97-102; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, I: 288-290; S. Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*: 22-24.

⁴⁷ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, I: 284, 290. Krivošić je procijenio da je broj stanovnika sredinom 15. stoljeća u samome Gradu mogao biti oko 6.000 stanovnika. Potres iz 1667. godine dočekalo je 5.000 stanovnika, a s obzirom da je u potresu stradalo približno 1.200 žitelja, Krivošić procjenjuje da ih je u Gradu ostalo oko 3.600. Sredinom 18. stoljeća broj stanovnika stagnira ili se smanjuje, pa je u Gradu u to vrijeme živjelo između 3.000 i 3.500 stanovnika (S. Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*: 50-52).

⁴⁸ Nenad Vekarić, »Ubojstva među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667-1806).« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37 (1999): 95-155; I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina: godišnja i mjesečna distribucija kaznenih djela u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću.«: 275-278.

⁴⁹ Više u: I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina: godišnja i mjesečna distribucija kaznenih djela u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću.«: 283-284.

⁵⁰ J. R. Ruff, *Violence in Early Modern Europe 1500-1800*: 217-239.

⁵¹ N. Vekarić, »Sud Janjinske kapetanije.«: 133-135; N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 39-40.

no ipak ih je relativno mnogo suđeno i pred središnjim Kaznenim sudom, bilo zato što su se dogodile u Astoreji (gdje nisu postojale posebne teritorijalne institucije),⁵² bilo zato što je vrijednost bila znatna, bilo zato što su se tužitelji sami odlučili obratiti tom sudu, a ne lokalnom knezu ili kapetanu.

Kad bi se aktivirao sustav kolektivne odgovornosti, vlast se oslanjala na uže upravne i porezno-sudske jedinice - kaznačine, koje su na taj način postajale dio državnog aparata za otkrivanje počinitelja.⁵³ Integriranje seoskih društvenih struktura u državni upravljački sustav bilo je ponajviše potrebno zbog razvučenosti državnog teritorija. Na taj način se osiguravalo da u sredinama udaljenima od središta vlasti funkcionira pravni sustav.⁵⁴ Na čelu kaznačine nalazio se kaznac. On je posredovao između državnih institucija i seoske sredine,⁵⁵ a njegova najvažnija uloga bila je osiguranje djelotvornosti državne vlasti u selu. Kada je kaznačina kolektivno odgovarala za štetu, to joj je obznanjivao kaznac, zastupao je u takvom procesu i predvodio u traženju počinitelja.⁵⁶ Vlasti su time jednu razinu sudbenosti prenosile na seosku zajednicu, koja je provodila istragu i dokazni postupak, te utvrdila krivca, a na Sudu je bilo da rezultat njihove istrage uklopi u svoj postupak i donese presudu.⁵⁷

Rok za podnošenje prijave kaznenog djela bio je relativno kratak, te je za djela unutar grada iznosio tri, a za izvangradska područja osam dana. Protekom navedenog roka nastupala bi zastara tužbenog prava, čime se nepovratno gubio pristup sudskim mehanizmima za nadoknadu štete.⁵⁸ Nakon podizanja tužbe odredio bi se vremenski period u kojem je bilo moguće ukazati na krivca - u 17. i 18. stoljeću taj rok je bio

⁵² N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 40

⁵³ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 120-122. Na njima je počivala lokalna upravna organizacija u kopnenim ruralnim područjima Dubrovačke Republike (Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, 2. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 19-20; N. Kapetanić i N. Vekarić, »Popis domaćinstava konavoskih kaznačina.«: 169).

⁵⁴ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 122-124; N. Lonza, »Criminal Justice Perspective on Social Groups«: 85.

⁵⁵ Zdravko Šundrica, »Stonski rat u 14. stoljeću (1333-1399).« *Pelješki zbornik* 2 (1980): 108, 116-117.

⁵⁶ Kaznac je morao pratiti zbivanja na svom području i o svemu izvještavati vlasti u Dubrovniku. Morao je prijaviti ubojstvo, teško ranjavanje ili pucanje iz puške bez opravdanog razloga, brinuti o izvršenju presuda, te prijaviti vlastima ako bi se na njegovom području pojavio bjegunac ili odbjegli osuđenik. S druge strane, prenosio je sve naredbe viših vlasti lokalnoj zajednici, osiguravajući kontakt s podanicima. Uz navedene dužnosti, prikupljao je i porezna davanja i brinuo o radnim obvezama stanovništva (N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 99-102; N. Lonza, »Criminal Justice Perspective on Social Groups«: 85-86).

⁵⁷ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 130-131.

⁵⁸ N. Lonza, »Property under the Protection of the Authorities.«: 495.

četiri mjeseca,⁵⁹ a u 19. stoljeću jedan mjesec.⁶⁰ Nakon protoka zadanog roka i u slučaju da krivac nije pronađen, financijska odgovornost za štetu padala je upravo na tuženo selo ili kaznačinu, koja je tužitelju morala isplatiti iznos procijenjene štete. Primjerice, Ivan Vlahov iz Kliševa tužio je 14. srpnja 1793. godine stanovnike Mrčeva jer su mu konji i volovi napravili štetu na usjevima. Seljanima Mrčeva naloženo je da u roku od četiri mjeseca pronađu krivca,⁶¹ no kako to nisu uspjeli, Kazneni sud je 1. travnja 1794. godine donio presudu prema kojoj upravo oni moraju oštećenome nadoknaditi nastalu štetu.⁶² Bilo je i slučajeva kada je tuženo selo tijekom postupka uspjelo prebaciti krivnju i kolektivnu odgovornost na drugo selo. Tako je bilo u postupku koji je Jeronim Martoličin Natali pokrenuo 8. prosinca 1753. godine i tužio seljane Đonte Lisac zbog uništenih stabala na njegovoj zemlji u Riđici. Službeni procjenitelji su ustanovili da je najvjerojatnije stoka bližike iz Đonte nepovratno oštetila 32 stabla duba i 1.350 bala smrekovine.⁶³ Presuda je donesena 14. listopada 1754. godine, no krivcima nisu proglašeni seljani Đonte Lisac, već seljani Visočana Donjih i Gornjih.⁶⁴ U ovom slučaju, premda to u zapisima nije navedeno, seljani Đonte Lisac uspjeli su se osloboditi odgovornosti koja je preusmjerena na seljane Visočana Gornjih i Donjih. Vjerojatno je u postupku dokazano da stanovnici Visočana stoku nisu držali pod nadzorom, ili je - što je vjerojatnije - mjesto štete ustvari bilo bliže njihovom selu.

Ako bi u danome roku zajednica uspjela utvrditi krivca i izručiti ga vlastima, oslobađala se svake daljnje imovinske obveze. Istraživački uzorak bilježi svega 11 slučajeva naknadnog ukazivanja na pravog krivca (5 u drugom i 6 u trećem razdoblju). Primjerice, Ivan Guska je 13. svibnja 1757. godine tužio seljane Smokovijenca iz Župe zbog krađe loze i štete prouzročene na nasadima vinograda. Nakon saslušanja nekoliko svjedoka, seljani Smokovijenca oslobodili su se krivnje jer su dokazali da je Lucija, žena Boža Ilijinog, odgovorna za navedenu štetu i uništene nasade.⁶⁵ U slučaju da je bližika naknadno, nakon isteka roka

⁵⁹ U 15. stoljeću je za područje Astoreje rok bio četiri mjeseca, a u Konavlima dva mjeseca (N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 130). Za 18. stoljeće vidi primjere: *Lam. Crim.*, sv. 57, f. 78; sv. 59, f. 16; sv. 122, f. 73 sv. 131, f. 26; sv. 202, f. 31-31v.

⁶⁰ N. Vekarić, »Sud Janjinske kapetanije«: 136.

⁶¹ *Lam. Crim.*, sv. 202, f. 31-31v.

⁶² *Crim.*, sv. 9, f. 15.v.

⁶³ *Lam. Crim.*, sv. 121, f. 82v, 100.

⁶⁴ Presuda također bilježi da je 18. siječnja 1755. godine šteta nadoknađena (*Crim.*, sv. 7, f. 40).

⁶⁵ *Lam. Crim.*, sv. 129, f. 24v, 27, 36v-38. Presuda je izrečena 30. prosinca 1757. godine i njome je selo Smokovijencac oslobođeno naknade štete. Krivom je proglašena rečena Lucija, koja je morala nadoknaditi štetu. Uz nadoknadu štete oštećenome, morala je platiti i sudske troškove u iznosu od dva perpera (*Crim.*, sv. 7, f. 76v-77).

i isplate štete, pronašla krivca, mogla ga je tužiti, u postupku dokazati njegovu odgovornost i zahtijevati regres.⁶⁶ Tako je Nikola Kusija u ime seljana Trstenog 28. studenog 1752. godine tužio Stjepana Grčića, Marka Franova, Ivana Ivanovog i Nikolu Ilijinog iz Trstenog, jer se doznalo da su oni okrali Antuna Lukinog Sorgo, za što su odgovornost kao bližika snosili stanovnici Trstenog.⁶⁷ Ponekad bi bližika uspjela tek nakon nekoliko godina ukazati na pravog počinitelja i osloboditi se krivnje. O tome svjedoči primjer stanovnika Čibače Gornje, koji su tek nakon devet godina pronašli krivce za štetu koju su oni platili. Iz tog razloga su 21. veljače 1760. godine podignuli tužbu protiv stanovnika Čibače Donje i Blata, ali i Nikole Tonkovog iz Čibače Gornje kao bližike zemlje Miha Antunovog Giorgi Bona. Tražili su nadoknadu za iznos koji su nepravedno platili za štetu koju nisu počinili 1751. godine, kada je posječeno 118 velikih i 108 malih stabala bora. Tužba se temeljila na svjedocima koji su vidjeli Nikolu Tonkova kako prodaje drva.⁶⁸ Presuda je donesena 28. veljače 1760. godine i prema njoj je Nikola Tonkov morao nadoknaditi štetu seljanima Čibače Gornje i Donje.⁶⁹ Ostaje nejasno zašto je trebalo toliko vremena da se utvrdi pravi počinitelj, no moguće je da je on tek tada pustio drvo u prodaju.

Isto tako, bilo je slučajeva da je selo koje je tuženo kao bližika ukazalo na mogućeg krivca, no on se uspio osloboditi krivnje. To se dogodilo u slučaju od 16. listopada 1792. godine, kada je Božo Božov Saraca tužio stanovnike Ljupča jer su mu životinje (goveda i konji) napravile štetu na maslinama. U ime stanovnika Ljupča svjedočio je Petar Musladin i kao krivce prokazao Nikolu Petrovog Musladina i Mihata Špikulu. Nakon iskaza optuženog Nikole Petrovog Musladina utvrđeno je da njegove životinje nisu napravile štetu.⁷⁰ Vjerojatno je optuženik iznio jače argumente nego njegovi tužitelji jer je, prema presudi izrečenoj 30.

⁶⁶ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 131-132.

⁶⁷ *Lam. Crim*, sv. 118, f. 75v. U nastavku slijedi još nekoliko slučajeva u kojima se novom tužbom tražio regres. Tako je Ilija Beusan u ime stanovnika Čibače 27. studenog 1757. godine tužio Frana Todorovića zbog štete koju su platili kada ih je kao bližiku tužio Antun-Bernard Mihov Giorgi-Bona (*Lam. Crim*, sv. 129, f. 191v). Ivan Konjević u svoje i u ime svih stanovnika Tri crkve Sv. Đurđa tužio je 15. svibnja 1791. godine Pera Radonjića i Vuka Paljetka iz Konavala. Naime, oni su platili Ivanu Nikolinom Bona štetu koja je učinjena na njegovim maslinama u Gružu, ali su naknadno saznali da su njegove masline u Gružu posjekli Pero Radonjić i Vuko Paljetak (*Lam. Crim*, sv. 196, f. 175v). Ivan Vukojević u svoje i u ime svih stanovnika Mravince tužio je 11. kolovoza 1799. godine Mata Tovaricu i Mihajla Miše iz Mravince jer su otkrili da su oni odgovorni za sječú stabala na imanju Marije, neudate kćeri pok. Luke Marinova Sorgo (*Lam. Crim*, sv. 212, f. 80v).

⁶⁸ *Lam. Crim*, sv. 134, f. 40v-41, 43v-44v, 46, 47v-48v, 60.

⁶⁹ *Crim*, sv. 7, f. 98.

⁷⁰ *Lam. Crim*, sv. 197, f. 153.

travnja 1794, oslobođen optužbi i odgovornost je i dalje ostala na stanovnicima Ljupča, koji su morali platiti nastalu štetu.⁷¹

Kada je postupak doveden do kraja i izrečena presuda, u njoj bi se odredila naknada štete oštećenome⁷² i iznos sudskih troškova u iznosu od dva perpera koju su morali platiti okrivljeni.⁷³ Štetu su procjenjivali državni procjenitelji (*stimaturi*).⁷⁴ Na temelju njihove procjene određivala se visina štete, odnosno iznos koji se oštećenome na kraju postupka morao nadoknaditi.⁷⁵ Primjerice, kada je Toma Markov Bassegli tužio kaznačinu Orašac (5. ožujka 1713. godine) zbog polomljenih nasada maslina i pobranih plodova, dva državna procjenitelja (Baro Đivov iz Brsečina i Ivan Stjepanov iz Zatona) posvjedočila su da su prilikom obilaska tužiteljeve zemlje u Orašcu pronašli polomljene grane maslina na ukupno 24 nasada. Također su procijenili da bi polomljeni nasadi i pobrane masline dali dva i pol stara ulja, te da je potrebno pet godina da se one obnove kako bi ponovno mogle davati isti urod.⁷⁶

S obzirom da za veliku većinu slučajeva u kojima se odgovornost tražila od bližika postupak nije doveden do kraja, ostaje otvoreno pitanje na koji su se način najčešće rješavali sporovi. Teško je vjerovati da bi zajednica štitila počinitelja i na sebe preuzimala odgovornost i nadoknadu štete,⁷⁷ a puno je vjerojatnije da je krivac prokazan i da je daljnji tijek postupka isključivo ovisio o volji oštećenika

⁷¹ *Crim. sv. 9, f. 18.*

⁷² N. Vekarić. »Parničenja pred sudom Janjinske kapetanije«: 145. Prema Dubrovačkom statutu, kazne su za gotovo sve zločine bile novčane, pa čak i za teža kaznena djela poput ranjavanja oružjem. Kazne za krađe obično su bile u obliku globe razmjerne vrijednosti ukradenog. Onaj tko ne bi htio ili nije mogao platiti globu, kažnjavao se supsidijarnom tjelesnom kaznom. Što je vrijednost ukradenog bila veća, to je bila veća i mogućnost da, umjesto novčane, optuženik potpadne pod tjelesnu kaznu. Više u: N. Lonza, »Property under the Protection of the Authorities.«: 490-491.

⁷³ Iako je Statutom određena globa u iznosu od dva perpera, koju su morali platiti seljani u slučaju presude za kolektivnu odgovornost (*Statut grada Dubrovnika*: 426-427), u 18. stoljeću presude ne spominju globu, nego jedino sudske troškove. Vidi primjere: *Crim. sv. 6, f. 107v; Crim. sv. 7, f. 60; Crim. sv. 7, f. 64v; Crim. sv. 7, f. 65; Crim. sv. 7, f. 167; Crim. sv. 7, f. 85; Crim. sv. 9, f. 13; Crim. sv. 9, f. 13v; Crim. sv. 9, f. 15v; Crim. sv. 9, f. 16.*

⁷⁴ Najčešće su bila dva procjenitelja, koji su birani jednom godišnje u svakoj kaznačini (N. Vekarić. »Parničenja pred sudom Janjinske kapetanije«: 137).

⁷⁵ *Lam. Crim. sv. 60, f. 35; Crim. sv. 6, f. 57; Lam. Crim. sv. 122, f. 22; Crim. sv. 7, f. 30v; Lam. Crim. sv. 202, f. 53; Crim. sv. 9, f. 31-31v.*

⁷⁶ *Lam. Crim. sv. 59, f. 152.*

⁷⁷ Seoske zajednice u nekim su situacijama pokazivale neposluh prema vlastima iz solidarnosti prema suseljanima. Primjerice, kad bi se oglušili o nalog da izruče optuženika ili kada bi odbili prijaviti da su vidjeli odbjeglog zločinca. Više u: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 132-134; G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.«: 340.

i o mogućnosti da se s počiniteljem dogovorom izbjegne daljnji tijek sudskog procesa. Za tužitelja, ali i za počinitelja, izvansudsko rješavanje stvari bilo je prihvatljivije, jer je moglo biti brže i povoljnije. Tužiteljima je stoga najkorisnije bilo kombinirati sudske i izvansudske instrumente, gdje su oni sudski mogli poslužiti kao pritisak na optuženika i ostati rezervnom varijantom za slučaj da se ne postigne dogovor oko naknade štete.⁷⁸

Procesi u kojima se tražila kolektivna odgovornost zajednice trajali su najduže od svih postupaka pokrenutih pred Kaznenim sudom u Dubrovniku.⁷⁹ Razlog zašto je Sud u ovim slučajevima presuđivao relativno sporo zasigurno leži u prijenosu sudbenosti na seosku zajednicu. Svojevrсна "istraga" provodila se na lokalnoj razini, dok se sam postupak vodio na razini državnog Kaznenog suda, što je neminovno utjecalo na produljenje procesa. Isto tako, na odgađanje presude zacijelo je utjecala i sudska praksa, odnosno zakonom propisan vremenski rok (četiri mjeseca u 18. stoljeću) u kojem je tužena seoska zajednica mogla provesti istragu i ukazati na pravog krivca, što je već na samom početku utjecalo na odgađanje svršetka procesa za nekoliko mjeseci.⁸⁰ Procesi u kojima se zahtijevala kolektivna odgovornost sela u većini su slučajeva trajali od šest mjeseci do godine dana (41,28%). Udio presuda koje su donesene u razdoblju od godine do godine i šest mjeseci nakon pokretanja postupka je 20,18%, dok je udio postupaka na čiju se presudu čekalo više od godine i šest mjeseci 31,19%. Udio presuda koje su donesene u periodu kraćem od šest mjeseci je 7,34%. Isto tako se prema kraju stoljeća, uz povećanje ukupnog broja tužbi, produljio i rok donošenja presuda.⁸¹ Početkom stoljeća je više od polovice svih postupaka dobilo svoju presudu unutar godine dana (52,94%), sredinom stoljeća čak 63,16%, dok je krajem stoljeća taj udio tek 43,84%. U prvom razdoblju (1711-1720) najkraći postupak s primjenom načela kolektivne odgovornosti trajao je šest mjeseci,⁸²

⁷⁸ Za srednji vijek više u: Nella Lonza, »Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 102-103; N. Lonza, »Property under the Protection of the Authorities.«: 497-498.

⁷⁹ O trajanju kaznenih postupaka pred dubrovačkim Kaznenim sudom u 18. stoljeću više u: G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.«: 329-344. U navedenom djelu detaljno je obrađen i tempo donošenja sudskih presuda u slučajevima poljskih šteta koje su počinile životinje i šteta na posjedu.

⁸⁰ Također vidi: G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.«: 337-341.

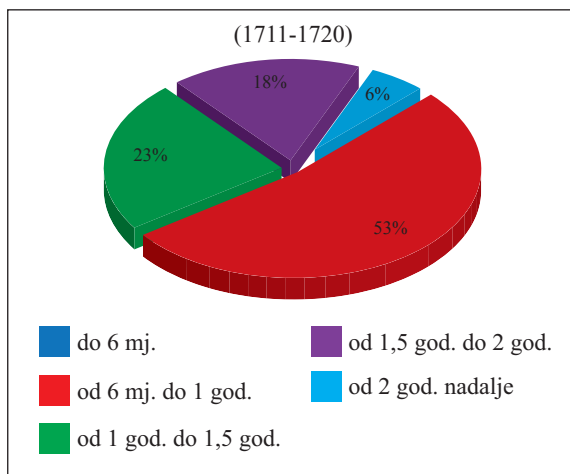
⁸¹ Krajem 18. stoljeća primjetno je produljenje roka za donošenje presuda, i to za sva kaznena djela. Više u: G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.«: 320-323.

⁸² *Lam. Crim.* sv. 68, f. 147; *Crim.* sv. 6, f. 105.

Tablica 3. Trajanje sudskih postupaka pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u slučajevima odgovornosti bližike u tri deкаде 18. stoljeća

Trajanje postupka	1711-1720	1751-1760	1791-1800	Udio (%)
<i>Ukupno</i>	17	19	73	100
do 6 mjeseci	-	2	6	7,34
od 6 mjeseci do 1 godine	9	10	26	41,28
od 1 do 1,5 godine	4	4	14	20,18
od 1,5 do 2 godine	3	2	13	16,51
više od 2 godine	1	1	14	14,68

Grafikon 3. Trajanje sudskih postupaka pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u slučajevima odgovornosti bližike (1711-1720)

dok je najdulji trajao točno dvije godine.⁸³ U oba je slučaja bila riječ o kaznenom djelu krađe. U drugom razdoblju (1751-1760) su čak dva postupka dobila presudu u roku od sedam dana. No, radilo se o netipičnim slučajevima za kolektivnu odgovornost - fizički napad i nepoštivanju presude o privođenju osuđenika,⁸⁴ dok je, s druge strane, jedan slučaj trajao više od tri godine.⁸⁵ Razdoblje s kraja stoljeća (1791-1800) jasno ukazuje na trend produljenja vremenskog roka za donošenje presuda. Tako je u čak 14 postupaka presuda donesena nakon više od dvije godine od podnošenja tužbe, od čega je u dva slučaja presuđeno nakon nešto više od tri godine. Najduži proces trajao je oko tri godine i tri mjeseca.⁸⁶

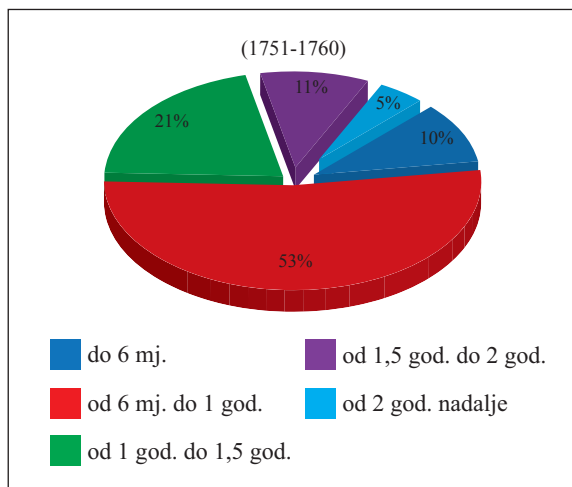
⁸³ *Lam. Crim.* sv. 61, f. 3v; *Crim.* sv. 6, f. 80 v.

⁸⁴ *Lam. Crim.* sv. 129, f. 233, 234v, 235; *Crim.* sv. 7, f. 71.

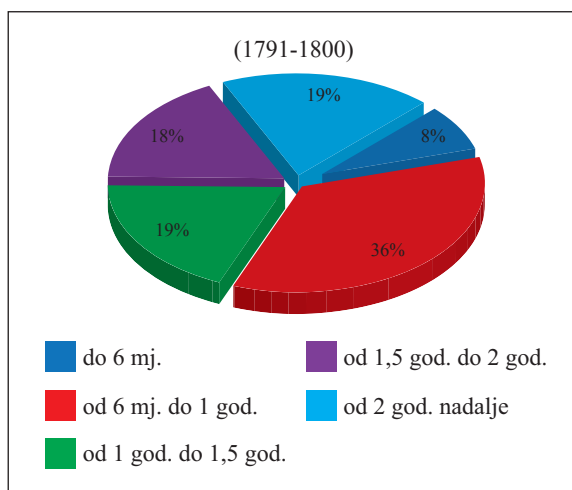
⁸⁵ *Lam. Crim.* sv. 125, f. 209v; *Crim.* sv. 7, f. 85.

⁸⁶ *Lam. Crim.* sv. 208, f. 105v; *Crim.* sv. 9, f. 56-56v.

Grafikon 4. Trajanje sudskih postupaka pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u slučajevima odgovornosti bližike (1751-1760)

Grafikon 5. Trajanje sudskih postupaka pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u slučajevima odgovornosti bližike (1791-1800)

Mnoge presude bilježe da je šteta nadoknađena ili kazna izvršena. Tako je u prvom razdoblju izvršeno ukupno osam presuda (47,06%), dok ih je devet ostalo neizvršeno. U drugom razdoblju je, od ukupno 19 presuda, naznačeno da ih je 16 izvršeno (84,21%), dok su u trećem razdoblju, kada se općenito bilježi i najveći broj presuda, izvršene 33 (45,21%), a neizvršeno je ostalo njih 40. U prosjeku je

na nivou uzorka izvršeno 52,29% izrečenih presuda.⁸⁷ Učinkovitost izvršenja donekle je ovisila o volji i mogućnostima osuđenih, ali i o uspješnosti pravosudnih institucija da ih prisile na izvršenje izrečene kazne.⁸⁸ S obzirom da je tek nešto više od polovice presuda i izvršeno, razlozi najvjerojatnije leže u nedjelotvornosti i/ili nebrizi Suda o provedbi vlastitih odluka kada su bili u pitanju slučajevi koji nisu ugrožavali pravni poredak.

Kolektivna odgovornost i vrste kaznenih djela

Kad bi se pokrenuo mehanizam kolektivne odgovornosti, kazneno djelo u najvećem broju slučajeva bilo je imovinske prirode, poput krađe, štete na poljoprivrednim usjevima, oštećenje imovine ili neke druge štete na posjedu. Isto tako, odgovornost bližike tražila se i u slučajevima usmrćenja životinja, neovlaštenog korištenja posjeda, pa čak i fizičkog napada. Istraživački uzorak bilježi 321 poljsku štetu, 263 štete na posjedu, 210 krađa, te još 33 tužbe za druge vrste lakših kaznenih djela za koje se mogla tražiti odgovornost bližika.⁸⁹

U prvom promatranom razdoblju zabilježeno je sveukupno 44, u drugom 52 i u trećem 225 slučajeva poljskih šteta i od toga su donesene 44 presude (četiri u prvom, dvije u drugom i 38 u trećem razdoblju) ili njih 13,71 %. Poljske štete odnose se prvenstveno na štete koje su nastale na poljoprivrednom zemljištu, odnosno na povrtnim kulturama, nasadima vinograda, stablima maslina i slično.⁹⁰ U već spomenutom slučaju, Toma Markov Bassegli tužio je 5. ožujka 1713. godine kaznačinu Orašac zbog štete koja mu je učinjena na stablima maslina i koja ga je stajala ne samo ovogodišnjeg uroda, već i uroda u narednih nekoliko godina.⁹¹ Kako u ovom slučaju krivac nije pronađen, presudom od 30. prosinca 1713. godine naređeno je stanovnicima Orašca da oštećenome moraju platiti točan iznos štete - 6 stara ulja i nadoknaditi uništena stabla maslina.⁹²

⁸⁷ U 18. stoljeću je izvršenje presuda (za sva kaznena djela) naznačeno u 61% slučajeva (N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 271-272).

⁸⁸ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 271-274.

⁸⁹ U promatranom razdoblju istraživački uzorak ne bilježi niti jedan slučaj vražde.

⁹⁰ U sve tri dekade najveći broj poljskih šteta prijavljen je u srpnju, a najmanji u rujnu/listopadu. Više u: I. Mrden, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina: godišnja i mjesečna distribucija kaznenih djela u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću.«: 278-280.

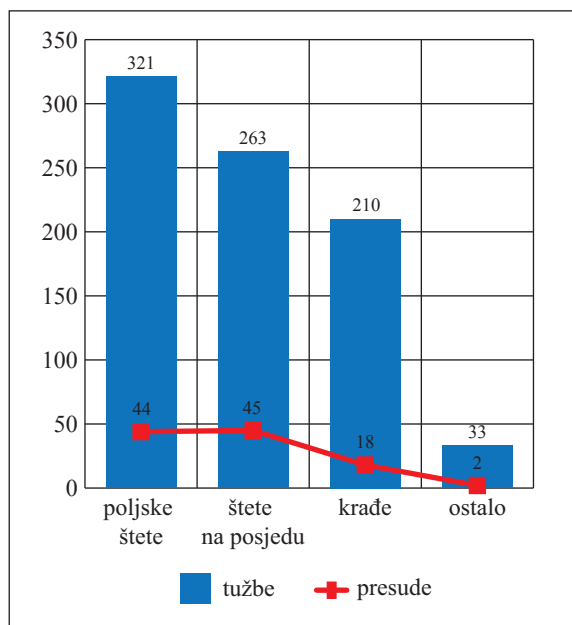
⁹¹ *Lam. Crim*, sv. 59, f. 202- 203v.

⁹² Presuda bilježi da su 1. siječnja 1714. godine seljani nadoknadili štetu (*Crim*, sv. 6, f. 56v).

Tablica 4. Tužbe i presude za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u tri dekade 18. stoljeća prema predmetu postupka

Predmet postupka	Broj tužbi	Broj presuda	Udio presuda (%)
<i>Ukupno</i>	827	109	13,18
Poljska šteta	321	44	13,71
Šteta na posjedu	263	45	17,11
Krađa	210	18	8,57
Ostalo	33	2	6,06

Grafikon 6. Tužbe i presude za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u tri dekade 18. stoljeća prema predmetu postupka

Od sveukupno 263 slučaja štete na posjedu u prvom promatranom razdoblju zabilježeno je 44, u drugom 88 i u trećem 131 slučaj i doneseno je 45 presuda (pet početkom, 13 sredinom i 27 presuda krajem 18. stoljeća) ili 17,11 %. Štete na posjedu najčešće su se odnosile na oštećenje imovine, bilo da se radilo o šteti nastaloj na građevinskim objektima ili zemljišnom posjedu. Zbog štete na posjedu je Orsula, udovica Mata Gondole, 30. prosinca 1760. godine tužila seljane Dola kao bližiku njenog magazina u tom mjestu, jer joj je netko provalio i oštetio vrata od magazina.⁹³

⁹³ *Lam. Crim.* sv. 135, f. 201v. Sud u ovom slučaju nije donio presudu.

Istraživački uzorak pokazuje da su poljske štete i štete na posjedu bile najčešći motiv za podizanje kolektivne tužbe (u preko 70% slučajeva) i da ih je daleko najviše bilo u posljednjem desetljeću 18. stoljeća (više od 60% svih slučajeva poljskih šteta i šteta na posjedu odnose se na razdoblje s kraja stoljeća).

Bližika je vrlo često snosila odgovornost i za krađe na svom području. No, treba naglasiti da se institut kolektivne odgovornosti aktivirao kada su u pitanju bili lakši slučajevi krađa, a ne i za teške ili serijske krađe. Kod lakših krađa pokretanje postupka bilo je prepušteno strategiji tužitelja i sudbena vlast nije se u ove postupke miješala, već je stvar prepuštala volji i samostalnoj procjeni oštećenika.⁹⁴ Istraživački uzorak bilježi sveukupno 210 slučajeva krađa (91 u prvom, 45 u drugom, i 74 u trećem razdoblju) u kojima je počinitelj nepoznat, zbog čega se tražila kolektivna odgovornost zajednice na čijem se području krađa dogodila. U slučajevima krađa s nepoznatim počiniteljem izrečeno je svega 18 presuda (8 u prvom, 2 u drugom i 8 u trećem razdoblju) ili 8,57%. Krali su se različiti predmeti, ukratko sve što se moglo ponijeti – vrata, okviri s prozora, kupe, drva, kamenje, maslinovo ulje, rakija, vino, kruške, jabuke, grožđe, kupus, grah, smokve, žito, sol i drugi prehrambeni proizvodi. Primjerice, Andrea Batitorre tužio je 22. srpnja 1751. godine stanovnike Orašca zbog krađe bačava vina.⁹⁵ Krao se i novac. Tako je, primjerice, vojnik Petar Nikolin 8. veljače 1711. godine tužio seljane Grgurića zbog krađe 50 dukata.⁹⁶ Provaljivalo se i u kuće i u barke i otuđivale razne stvari poput užeta, željeza i alata.⁹⁷ Tako je Kata, žena Pava Alamata iz Komolca, 12. kolovoza 1751. godine tužila stanovnike Komolca zbog krađe motike.⁹⁸ Krali su se i odjevni predmeti, i upravo je zbog krađe cipela, vunenog pokrivača i kosijera Jerolim Ivanov Menze 18. listopada 1751. godine tužio stanovnike Lopuda.⁹⁹ Ukradeno je čak i zvono s kapele, zbog čega je Mato Franov Gradi 8. studenog 1752. godine tužio kaznačinu Svetog Đurđa iz Gruža (danas područje Boninova).¹⁰⁰ Krađe su ponekad znale biti vrlo male vrijednosti. Primjerice, Marija, žena Frana Findele iz sela Bosanka, tužila je 5. srpnja 1756. godine suseljane jer su joj ukradena

⁹⁴ S druge strane, državna je vlast vodila računa o teškim slučajevima krađa, koje su poduzimali profesionalni kradljivci, te je sama pokretala postupke po službenoj dužnosti, prikupljajući dokaze (N. Lonza, »Property under the Protection of the Authorities.«: 499).

⁹⁵ *Lam. Crim.*, sv. 116, f. 24v.

⁹⁶ *Lam. Crim.*, sv. 57, f. 47.

⁹⁷ *Lam. Crim.*, sv. 62, f. 146.

⁹⁸ *Lam. Crim.*, sv. 116, f. 37v.

⁹⁹ *Lam. Crim.*, sv. 116, f. 54.

¹⁰⁰ *Lam. Crim.*, sv. 118, f. 63v.

dva struka kupusa.¹⁰¹ Možda je kod takvih tužbi u pozadini postojao dugotrajni konflikt te je prijava tužitelja bila samo jedan od načina kako da napakosti svojim suseljanima.

Isto kao i u ostalim postupcima, veliki dio onih zbog krađa sadrži samo tužbu, tako da se iz njih ne može vidjeti tko je na kraju tužitelju nadoknadio ukradenu stvar i je li uopće do toga došlo. Nedonošenje presuda pripisuje se ponajprije djelovanju izvansudskih mehanizama rješavanja sukoba poput pomirenja, naknade ili oprosta i nije rezultat neefikasnosti državnih institucija, nego odnosa pojedinca prema karakteru i instrumentima javne vlasti.¹⁰²

Bližika je, osim za slučajeve poljskih šteta, šteta na posjedu i krađa, mogla biti tužena i za neka druga nedjela. Istraživački uzorak bilježi osam tužbi zbog štete na stvarima. Primjerice, Rado Lukin Gozze tužio je 18. travnja 1713. godine stanovnike Đurinića iz Vitaljine jer su mu tijekom ribolova na jastoge u Moluntu oštetili barku, mreže i ostali ribarski pribor.¹⁰³ Zabilježena su i četiri fizička napada. Iako se kod fizičkog napada radilo o bliskom susretu tužitelja i napadača, tužitelj ponekad ne bi uspio vidjeti ili prepoznati svog napadača, pa tužbu podiže protiv mještana sela u kojem se našao kad je pretučen. Tako je dana 9. kolovoza 1792. godine Ivan Marani iz Dubrovnika tužio nepoznatog iz Mlina, odnosno stanovnike Mlina zbog fizičkog napada.¹⁰⁴ S obzirom na propise, fizički napad nije predviđen kao temelj za kolektivnu odgovornost, no u praksi se vjerojatno išlo po analogiji, jer je također riječ o nepoznatom počinitelju.

Što se pak tiče neovlaštenog korištenja tuđeg posjeda ili stvari, bližika se teretila u ukupno četiri slučaja. Na primjer, lokrumski benediktinci su 14. svibnja 1715. godine tužili bratovštinu Luke Šipanske zbog korištenja zemlje, što im je bilo zabranjeno.¹⁰⁵ Isto tako, Petar Jeronimov Nataši i njegov sin Jeronim su 3. svibnja 1799. godine tužili stanovnike Frajge sa Šipana jer su učinili put preko njihove zemlje.¹⁰⁶ Ni u jednom od navedenih slučajeva neovlaštenog korištenja

¹⁰¹ *Lam.Crim*, sv. 127, f. 7v, 11v-12. U ovom slučaju krivci su prokazani (Stjepan Vickov i Baro Beloč), ali su vjerojatno dokazali nevinost, jer presuda nalaže seljanima Bosanke da moraju nadoknaditi štetu, što su oni i učinili 12. svibnja 1753. godine (*Crim*, sv. 7, f. 60).

¹⁰² Proučavajući slučajeve krađa iz 15. stoljeća, Nella Lonza je zaključila da je u gradu udio presuda zbog krađe daleko manji nego kod tjelesnog i verbalnog nasilja i drugih djela (N. Lonza, »Property under the Protection of the Authorities.«: 497-499).

¹⁰³ *Lam. Crim*, sv. 60, f. 6v-7v, 16-18v, 49-53v, 56-58v, 60- 63v.

¹⁰⁴ *Lam. Crim*, sv. 199, f. 18.

¹⁰⁵ *Lam. Crim*, sv. 64, f. 2.

¹⁰⁶ *Lam. Crim*, sv. 212, f. 64v.

tuđeg posjeda ili stvari Sud nije donio presudu. Bilježe se i četiri slučaja usmrćenja životinja, za koje također nije donesena presuda. Riječ je o domaćim životinjama (kravama ili kozama) koje su se vjerojatno našle na imanju tužitelja te počinile štetu na posjedu.¹⁰⁷ Zabilježen je i jedan slučaj otimanja životinje.¹⁰⁸

Iz ove tipologije izdvaja se slučaj nepoštivanja presude o privođenju osuđenika: 23. prosinca 1757. godine podignuta je tužba protiv seljana Lisca jer, protivno presudi, nisu prijavili vlastima i sproveli u zatvor osuđenog zločinca Ivana Petrovog Vojvodića.¹⁰⁹ U ovom slučaju Sud je donio presudu i Ivanu Petrovom Vojvodiću izrečena je kazna od šest mjeseci zatvora, a seljanima Lisca kazna poroba u trajanju od 15 dana.¹¹⁰ Presuda je izrečena 13. srpnja 1758. godine, no kako se Ivan Petrov Vojvodić prijavio u zatvor, seljani Lisca oslobođeni su kazne poroba.¹¹¹

Teritorijalna rasprostranjenost

Pokretanje sudskog procesa u kojem se tražila odgovornost bližika najčešće se odnosilo na slučajeve koji su kvalificirani kao lakša kaznena djela i bili manje imovinske vrijednosti. Većina tih slučajeva odnosila se na izvangradska područja pod nadležnošću lokalnih kancelarija. Stoga prilikom analize teritorijalne rasprostranjenosti treba uzeti u obzir da su mnogi slučajevi zabilježeni i procesuirani

Tablica 5. Tužbe i presude za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u tri dekade 18. stoljeća po područjima

Područje	Tužbe	Presude	Udio presuda (%)
<i>Ukupno</i>	827	109	13,18
Grad	110	17	15,45
Rijeka dubrovačka	135	16	11,85
otoci	80	4	5
Konavle	32	3	9,37
Župa dubrovačka	106	9	8,49
Dubrovačko primorje	335	58	17,31
Pelješac	29	2	6,89

¹⁰⁷ *Lam. Crim*, sv. 122, f. 179; sv. 134, f. 16; sv. 197, f. 147; sv. 208, f. 97v.

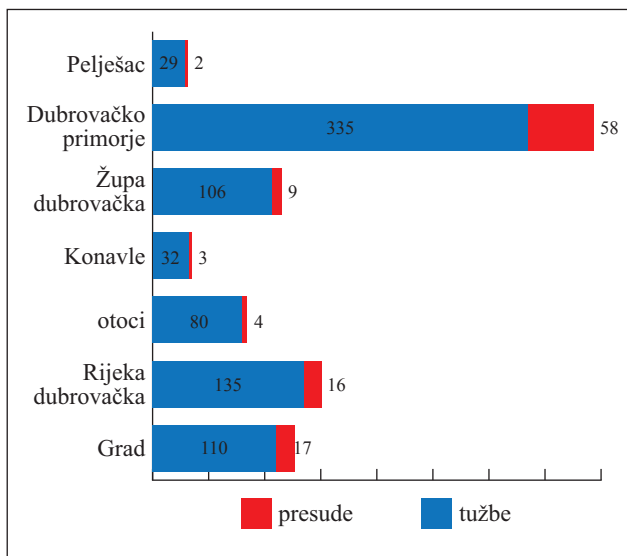
¹⁰⁸ *Lam. Crim*, sv. 197, f. 45.

¹⁰⁹ *Lam. Crim*, sv. 129, f. 233, 234v-235.

¹¹⁰ O porobu vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 132-134.

¹¹¹ *Crim*, sv. 7, f. 71.

Grafikon 7. Tužbe i presude za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u tri dekade 18. stoljeća po područjima

upravo na nivou lokalnih kancelarija i ne bilježe se u spisima dubrovačkog Kaznenog suda. To se prvenstveno odnosi na područja udaljenija od grada, poput poluotoka Pelješca, otoka Mljeta ili Lastova, u čijim je kancelarijama “ostala” većina slučajeva, a tek je mali broj tužbi s tih područja podnesen u gradu.¹¹² Iz navedenog razloga u istraživačkom uzorku velika su odstupanja po područjima, pa se za područja koja su bliža gradu nalazi znatno više slučajeva nego za područja udaljenija od grada. Ipak, kako bi se uočile određene teritorijalne specifičnosti istraživački uzorak promatran je kroz sedam teritorijalnih područja - Konavle, Dubrovačko primorje, Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka sa Šumetom i Zatonom, otoci, poluotok Pelješac, te uže područje samog grada Dubrovnika.¹¹³

¹¹² Vidi primjer sudske djelatnosti u Janjinskoj kapetaniji u: N. Vekarić, »Sud Janjinske kapetanije«: 133-147.

¹¹³ Dubrovački teritorij sredinom 13. stoljeća protezao se od Zatona do Cavtata i na Elafite, pa je širenje gradskog teritorija bilo nužno kako bi se osigurao opstanak grada. Dubrovnik se prvo širi na otoke Lastovo i Mljet, u 14. stoljeću na poluotok Pelješac i Primorje, a u 15. stoljeću na Konavle (Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, sv. I. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1980: 88-95, 190-192; Z. Janeković, »Stjecanje Konavala: Antička tradicija i mit u službi diplomacije.«, u: *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1998: 31-32).

Na užem području Dubrovnika, koje čine područje unutar zidina, Ploče, Pile, Bosanka i Gruž, zabilježeno je ukupno 110 slučajeva odgovornosti bližike (36 početkom, 30 sredinom i 44 krajem 18. stoljeća), dok je za njih doneseno 17 presuda (4 u prvom, 4 u drugom i 9 u trećem razdoblju), ili 15,45 %. Međutim, broj slučajeva za područja u neposrednoj blizini gradske jezge vrlo je mali - svega osam na Pločama i Konalu, te pet na Pilama, dok ni jedan slučaj nije zabilježen unutar gradskih zidina. To potvrđuje da se kolektivna odgovornost uglavnom primjenjivala na seoske zajednice, kao što je bilo i predviđeno propisima, dok je unutar gradskih zidina bila teško primjenjiva.¹¹⁴ U urbanim sredinama je, zbog gustoće i mobilnosti stanovništva, bilo teško postaviti princip kolektivne odgovornosti; isto tako, u gradu su državne vlasti bile blizu i lako dostupne.¹¹⁵ Također, u tužbama u kojima se traži kolektivna odgovornost najčešće je riječ o poljskim štetama, pa se zato gotovo svi slučajevi s ovog prostora odnose na područja izvan gradskih zidina - Ploče, Pile, Bosanka i Gruž. Na Gruž i Bosanku otpada čak 88% svih tužbi koje se odnose na uže područje Grada (na područje Gruža, pod čime se tada podrazumijevao prostor od Kantafiga do Sv. Jakova, čak 59%).¹¹⁶

U tužbama protiv bližike na širem gradskom području uglavnom je riječ o štetama na posjedu ili krađama, dok je zabilježen samo jedan slučaj poljske štete¹¹⁷ (što je u seoskim sredinama bio najčešći motiv za podizanje tužbe protiv bližike). Zanimljiva je i činjenica da se kod slučajeva kolektivne odgovornosti u neposrednoj blizini grada, bližika gotovo uvijek navodi imenom

¹¹⁴ Židovi su bili jedina društvena skupina koja je živjela unutar gradskih zidina na koju se mogao primijeniti institut kolektivne odgovornosti zbog života u omeđenom prostoru geta. Ipak, ti su slučajevi bili specifični. Primjerice, 1724. godine vlasti su donijele odredbu protiv židovskih vjerskih knjiga (*Talmud*), koje su se morale predati vlastima kako bi bile spaljene. Ako se kod nekoga knjiga pronašla, odgovarala je cijela židovska zajednica (Bernard Stulli, *Židovi u Dubrovniku*. Zagreb: Jevrejska općina Zagreb; Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb; Kulturno društvo "Dr. Miroslav Šalom Freiburger", Zagreb, 1989: 47; N. Lonza, »Criminal Justice Perspective on Social Groups«: 100). U istraženim razdobljima nije zabilježen ni jedan slučaj u kojem bi odgovarala židovska zajednica.

¹¹⁵ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 121.

¹¹⁶ U Gružu su slučajevi krađe i štete na posjedu bili najčešći. Primjerice, Luka Sorgo tužio je 15. studenog 1716. bližiku Svetog Križa u Gružu zbog krađe i štete na posjedu (*Lam. Crim.* sv. 67, f. 43v, 45). Ruža Stjepana Kokota iz Gruža tužila je 18. ožujka 1720. godine bližiku Svetog Križa u Gružu zbog krađe (*Lam. Crim.* sv. 72, f. 44v).

¹¹⁷ To je slučaj Ane, udove Boža Božovog Saraca, koja je 3. ožujka 1799. godine tužila Jakova Ilarića, Nikolu Nikolinog Lapačinu kao bližiku s Ploča jer su joj životinje učinile štetu na vinovoj lozi (*Lam. Crim.* sv. 212, f. 42v).

i prezimenom.¹¹⁸ Na primjer, zlatar Nikola Marteletti iz Dubrovnika tužio je 21. prosinca 1798. godine Anicu, ženu Ivana Bašića, i Pera Ilarića kao bližiku zbog krađe šest barila klaka iz njegove klačinare.¹¹⁹ Puno su rjeđi slučajevi kad bližika nije navedena imenom i prezimenom, kao na primjer u slučaju od 20. veljače 1716. godine, kada je Pasko Poli tužio bližiku Sv. Jakova i Sv. Lazara na Pločama zbog štete na posjedu.¹²⁰ Također, broj slučajeva odgovornosti bližike koji se odnose na uže područje grada ne raste iz razdoblja u razdoblje, kao što je to slučaj s ukupnim porastom broja kaznenih djela. Naime, u drugom razdoblju u gradu opada broj prijavljenih slučajeva - s 36 iz prvog na ukupno 30 slučajeva u drugom razdoblju, dok se porast na 44 slučaja ponovno bilježi krajem 18. stoljeća.

Na dubrovačkim otocima je u promatranom razdoblju ukupno zabilježeno 80 slučajeva odgovornosti bližike (35 početkom, 15 sredinom i 30 krajem 18. stoljeća), dok su donesene svega četiri presude (dvije početkom, jedna sredinom, te jedna krajem promatranog razdoblja). Slučajevi se u većini (93,75%) odnose na Elafitske otoke (Koločep 16, Lopud 15 i Šipan 44), dok se ostalih pet tužbi (6,25%) odnosi na područje otoka Mljeta (dvije na Babino Polje, a po jedna na Blato, Korita i Maranoviće).¹²¹ Razlike se vjerojatno dađu objasniti brojem stanovnika i udaljenošću od suda u gradu. Na otocima se također bilježe znatna odstupanja u odnosu na prosječne trendove za cijelo područje. U drugom razdoblju bilježi se manje slučajeva nego u prvom, dok je broj slučajeva u prvom razdoblju znatno veći u odnosu na treće razdoblje. Također se bilježi vrlo mali udio presuda, tek 5% u odnosu na ukupni broj slučajeva. Kad su u pitanju bili Elafiti, tužba je ponekad bila usmjerena na sve stanovnike otoka,¹²² a ponekad na točno određenu kaznačinu na otoku.¹²³

¹¹⁸ Vidi primjere: Kapetan Ivan Hidža tužio je 7. prosinca 1792. godine Miha Jelića iz Konavala koji živi na Konalu, Antuna Pignatelija i njegovu ženu Jelu i bližiku njegove kuće, jer su mu ukradene kupe iz njegove male kuhinje (*Lam. Crim.*, sv. 197, f. 150). Šiško Matov Gradi tužio je 21. prosinca 1796. godine zidara Boža Privišića, Mata Vušića i Maru Bjelišiću kao bližiku njegovog vrta na Konalu, jer su mu posjekli kupus (*Lam. Crim.*, sv. 208, f. 38). Vojnik Matko Vragolov tužio je 22. veljače 1795. godine vojnike Vlahušu Barabića i Petra Kovača, te Andriju Rajovića, Boška Sekulovića, Todora Seralja i Petra Petrisa kao bližiku njegove zemlje iza Minčete, iznad židovskog groblja, jer su mu ukrali kupus i salatu koje je uzgajao na svojoj zemlji (*Lam. Crim.*, sv. 205, f. 18). Brijač Pavao Pavlov Babović tužio je 11. studenog 1715. godine onoga tko se nađe i posebno susjede kožara Đura, pomorca Mata Šušića, Cvijeta Boškova i Mihajla Papuču zbog krađe tijekom kolendavanja (*Lam. Crim.*, sv. 64, f. 157v). Roza, kći pokojnog Jacinta Tulića s Ploča, tužila je 13. lipnja 1797. godine Stjepana Pervanija i bližiku oko Betine špilje zbog štete na posjedu (*Lam. Crim.*, sv. 197, f. 96v).

¹¹⁹ *Lam. Crim.*, sv. 212, f. 28.

¹²⁰ *Lam. Crim.*, sv. 65, f. 142v.

¹²¹ Petar Petrov i Nikola Petrov Stražičić tužili su 11. lipnja 1800. godine seljane Babinog Polja zbog posječene pšenice na njihovom posjedu (*Lam. Crim.*, sv. 212, f. 133).

¹²² *Lam. Crim.*, sv. 58, f. 11; sv. 61, f. 28v.

¹²³ *Lam. Crim.*, sv. 59, f. 177; sv. 57, f. 139; sv. 64, f. 67; sv. 63, f. 46; sv. 65, f. 70v; sv. 62, f. 6v, 85-85v, 279.

Na području Rijeke dubrovačke, Šumeta i Zatona u promatranom razdoblju bilježi se ukupno 135 slučajeva bližike (37 početkom, 31 sredinom i 67 krajem 18. stoljeća), dok je u sva tri razdoblja doneseno ukupno 16 presuda (jedna u prvom, tri u drugom i 12 u trećem razdoblju) ili 11,85%. U sva tri promatrana razdoblja raste i broj prijavljenih slučajeva i broj presuda, gotovo s podjednakim trendovima kao i na cjelokupnom području Republike. Najviše je slučajeva zabilježeno na području Zatona (35), Šumeta (22), Mokošice (16) i Komolca (15).

Najveći broj postupaka u kojima se tužila bližika zabilježeno je na području Dubrovačkog primorja,¹²⁴ ukupno 335 slučajeva (41 početkom, 62 sredinom, te 232 krajem 18. stoljeća). Presuđeno je u 58 slučajeva (9 početkom, 6 sredinom i 43 krajem 18. stoljeća). Broj postupaka u trećem, u odnosu na prvo i drugo razdoblje, gotovo se učetverostručio, što je dijelom posljedica povećanja broja stanovnika,¹²⁵ a dijelom i činjenice da je većina slučajeva s ovog područja i zabilježena u gradskoj kancelariji, jer su u grad prijaviti kazneno djelo dolazili svi stanovnici kojima je knez u Slanome bio predaleko.¹²⁶ Istraživački uzorak bilježi najveći broj slučajeva u Osojniku (75), Ljupču (52) i Orašcu (44), a to su sve naselja bliže gradu nego Slanome.

Da je institut kolektivne odgovornosti na području Dubrovačkog primorja bio česta praksa potvrđuje i potreba za prilagodbom zakonskih odredbi zbog specifičnih okolnosti na terenu. Vjerojatno je veliki broj tužbi za kolektivnu odgovornost na ovom području natjerao vlasti da 1778. godine preciziraju

¹²⁴ Ivan Mustać, »Dubrovačko primorje u geopolitičkim promjenama.« *Zbornik Dubrovačkog primorja* 8 (2001): 31.

¹²⁵ Nakon pada Bosne 1463. godine i Hercegovine 1481. godine, Republika prihvaća izbjeglice s tih područja. Na taj način je broj stanovnika u 15. stoljeću dosegao između 80 i 90 tisuća, a samo Dubrovačko primorje tada je imalo više od 20 tisuća stanovnika. Od tada je uslijedio konstantan brojčani pad stanovništva sve do kraja prve četvrti 18. stoljeća kada se broj stanovnika spustio na 4.500. Nakon toga uslijedio je lagani rast do prvog desetljeća 19. stoljeća kada je broj stanovnika porastao na 5.646. Vidi: Nenad Vekarić, »Broj stanovnika Dubrovačkog primorja od 15. do 20. stoljeća.« *Zbornik Dubrovačkog primorja* 8 (2001): 179-180.

¹²⁶ U Dubrovačkom primorju 1743. godine bilo je ukupno 38 kaznačina. Iz popisa koji je sastavljen sa svrhom prikupljanja novca za obnovu kneževa dvora u Slanom doznaje se broj kuća po naseljima. Prema tom popisu, naseljenost u Primorju po kaznačinama je izgledala ovako: Imotica 16, Štedrica 20, Topolo 40, Stupa 16, Ošlje 39, Smokovljani 37, Visočani 18, Lisac 21, Točionik 17, Kotezi 7, Trnovica 14, Čepikuće 38, Podgora 8, Mravinca 18, Trnova 19, Podimoć 11, Zaton, Mali Voz i Zamaslina 21, Đonta Doli 10, Doli 25, Banići 10, Kručica 9, Grgurići 27, Slano 27, Banja 11, Majkovi Donji 45, Majkovi Gornji 28, Dubravica 11, Brsečine 20, Trsteno 38, Orašac 34, Poljice 14, Mravinjac 21, Mrčevo 16, Kliševo 20, Gromača 17, Ljubač 9, Osojnik 54, Petrovo Selo 8. Ukupno 814 kuća (J. Lučić, »Uprava u Dubrovačkom (slanskom) primorju u doba Republike.«: 53).

odredbe o kolektivnoj odgovornosti i natjeraju vlasnike zemljišta da bolje zaštite svoje posjede, a vlasnike stoke da ih bolje nadziru i čuvaju.¹²⁷

Na svim ostalim područjima, zbog postojanja lokalnih kancelarija, broj tužbi za kolektivnu odgovornost pred Kaznenim sudom u Dubrovniku ne odgovara stvarnim brojkama s terena i mnogi su slučajevi zasigurno ostali “skriveni” u lokalnim kancelarijama. To potvrđuju i odstupanja u broju tužbi po razdobljima, pa je na nekim područjima više slučajeva zabilježeno početkom ili sredinom 18. stoljeća nego krajem, kada je općenito uvelike porastao broj lakših kaznenih djela, između ostalih i onih u kojima se pokretao sustav kolektivne odgovornosti. Tako je za području Župe dubrovačke u promatranom razdoblju zabilježeno ukupno 106 slučajeva odgovornosti bližike (23 početkom, 48 sredinom i 35 krajem 18. stoljeća), dok je u sva tri razdoblja doneseno ukupno 9 presuda (jedna početkom, pet sredinom i tri krajem 18. stoljeća), ili 8,49%. Najveći broj slučajeva bilježi se sredinom stoljeća, što pokazuje određena odstupanja u odnosu na trendove na području Republike. Razlog je zasigurno u većem broju slučajeva koji su zabilježeni na nivou lokalnih sudskih kancelarija.

Za područje Konavala i poluotoka Pelješca, gdje je živjelo gotovo 40% stanovništva Republike,¹²⁸ Kazneni sud u Dubrovniku bilježi vrlo mali broj slučajeva kolektivne odgovornosti. Za područje Konavala zabilježene su svega 32 tužbe (8 početkom, 7 sredinom, i 17 krajem stoljeća) i donesene tri presude, i to u zadnjem desetljeću 18. stoljeća. Još manji broj tužbi u kojima se traži kolektivna odgovornost bilježi se za područje poluotoka Pelješca, ukupno 29 slučajeva (7 početkom, 5 sredinom i 17 krajem stoljeća), dok su donese tek dvije presude, i to samo u zadnjem promatranom razdoblju.¹²⁹ Evidentno je da je broj slučajeva

¹²⁷ Više u: J. Lučić, »Uprava u Dubrovačkom (slanskom) primorju u doba Republike.«: 51.

¹²⁸ Prema francuskom popisu iz 1807. godine, na užem gradskom području živjelo je 6.564 stanovnika. Na području Astoreje 3.198, na Elafitima 1.519, na Mljetu 896, na Lastovu 956, na Pelješcu 6.952, u Stonu 220, u Primorju 5.628, u Konavlima 4.691, te u Cavtatu 621 stanovnik. Prema tome, na cijelom dubrovačkom području živjelo je 31.245 stanovnika, najviše na poluotoku Pelješcu (22,3%), užem području grada (21%), Dubrovačkom primorju (18%) i Konavlima (17%) (V. Stipetić, »Brojčani pokazatelj razvoja stanovništva.«: 96–97; Stijepo Obad, »Stanovništvo Dubrovnika u doba pada Republike.«, u: *Beritićev zbornik*, ur. Vjekoslav Cvitanović. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1960: 241).

¹²⁹ U prvom redu zbog lakše administracije, Pelješac je bio podijeljen u pet teritorijalnih jedinica ili kontrada: Ponikve, Crna gora, Janjina, Dubrave i Trstenica (Z. Šundrica, »Stonski Rat u XIV stoljeću (1333-1399).«: 108, 116-117). Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1989: 14-15; Prema popisu iz 1673/4. godine, na poluotoku Pelješcu živjelo je svega 5.775 stanovnika (N. Vekarić, »Broj stanovnika Dubrovačke Republike.«: 8, 17-18; Nenad Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, I. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1992: 79-84).

bližike zabilježenih u kancelariji u Dubrovniku puno veći na područjima koja su teritorijalno bliža Dubrovniku, dok su Konavljani, Pelješčani i otočani, zbog udaljenosti od grada, takve slučajeve prijavljivali u svojim lokalnim kancelarijama.¹³⁰

Zaključak

Institut kolektivne odgovornosti bližike ili neke uže zajednice obično se pokretao u slučajevima kada počinitelj kaznenog djela nije bio poznat. Najčešće se primjenjivao na izvangradskim područjima, a sudski proces pokretao se protiv seljana koji su stanovali ili imali posjede najbliže mjestu gdje je počinjeno djelo. Oštećenik je na taj način mogao ishoditi naknadu za otuđene stvari, uništene usjeve ili neku drugu štetu koja je počinjena na njegovoj imovini. Tužbom protiv cijelog sela nastojalo se postići prokazivanje pravog počinitelja, ali i navesti seljane na društvenu odgovornost i nadzor svog područja.

Ukupno je bilo 827 tužbi u kojima se tražila odgovornost bližika, što je činilo udio od 8,85% svih tužbi obuhvaćenih istraživačkim uzorkom. Zbog malog udjela presuda (svega 109 ili 13,18%), tužbe su se u ovim slučajevima najvjerojatnije rješavale mimo suda, putem nagodbe. Pokretanje sudskog postupka vjerojatno je funkcioniralo kao indirektna mjera pritiska da zajednica sama nađe i izruči stvarnog krivca. Teško je vjerovati da bi zajednica štitila počinitelja i na sebe preuzela odgovornost i nadoknadu štete, a puno je vjerojatnije da je prokazala krivca, pa je daljnji tijek postupka isključivo ovisio o volji oštećenika i može li s počiniteljem putem dogovora pronaći rješenje. No, iako nagodbe nisu često zabilježene u arhivskim izvorima, praksa obustave postupka zbog izvansudskog pomirenja bila je raširena, pa je to najvjerojatnije razlog zašto za mnoge postupke nije izrečena presuda.

Broj postupaka u kojima se tražila kolektivna odgovornost bližike povećavao se iz razdoblja u razdoblje, a najveći skok se dogodio prema kraju stoljeća, kada broj tužbi bilježi porast za 136,36% u odnosu na početak stoljeća i 123,23% u odnosu na sredinu stoljeća. Za usporedbu, ukupni broj tužbi na nivou cijelog istraživačkog uzorka i za sva kaznena djela u zadnjem se razdoblju povećao za oko 92% u odnosu na razdoblje s početka stoljeća i 42% u odnosu na sredinu stoljeća.

¹³⁰ Za Pelješac vidi u: N. Vekarić, »Sud Janjinske kapetanije«: 134-135; N. Vekarić. »Parničenja pred sudom Janjinske kapetanije«: 28-38.

Prema klasifikaciji kaznenih djela, bližika se najčešće tužila kad su u pitanju bile poljske štete, štete na posjedu i krađe (poljske štete i štete na posjedu čine oko 70% svih postupaka). No, odgovornost cijele seoske zajednice za zločin koji se dogodio na njezinom teritoriju mogla je biti izrečena i za usmrćenje životinja ili neovlašteno korištenje posjeda, pa čak i za fizički napad, čime su se u praksi pomicala granice instituta kolektivne odgovornosti koje su bile postavljene propisima.

U sva tri promatrana razdoblja najviše kaznenih prijava u kojima se tužila bližika zabilježeno je na području Dubrovačkog primorja, Župe dubrovačke i Rijeke dubrovačke, ali prvenstveno zato što su bili bliži Dubrovniku kao administrativnom sjedištu. Za područje Konavala, poluotoka Pelješca i otoka, kao rubnih dijelova Republike, zabilježen je znatno manji udio, no to ne znači da se na tim prostorima manje koristio institut kolektivne odgovornosti, već upravo suprotno, na tim područjima je zasigurno i bilo puno više slučajeva takvih tužbi, jer su to izrazito seoska i poljoprivredna područja. Tužbe za kolektivnu odgovornost s tih područja zabilježene su u lokalnim kancelarijama, pa nisu obuhvaćene istraživačkim uzorkom.

U srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Europi kolektivna odgovornost je bila rješenje za sve sredine koje nisu imale posebne institucije i metode za istraživanje zločina, nego su zavisile od kooperacije stanovnika u otkrivanju kaznenih djela i progonu prijestupnika. Jednako kao i u mnogim europskim državama, kolektivna odgovornost je u Dubrovačkoj Republici predstavljala instrument kojim su se štitili poljoprivredni usjevi i privatna imovina od nemarnih vlasnika stoke ili bezobzirnih kradljivaca. Isto tako, cilj je bio navesti seljake da pripaze da se na njihovu području ne događaju takva kaznena djela kako ne bi i sami za njih odgovarali. Razlog je prije svega bio preventivan i jačao je osjećaj suodgovornosti i brige za zajednički interes.

BLIŽIKE OR AN INSTITUTE OF COLLECTIVE RESPONSIBILITY BEFORE THE CRIMINAL COURT OF DUBROVNIK IN THE EIGHTEENTH CENTURY

IDA GAMULIN, ANA PROHASKA AND IRENA IPŠIĆ

Summary

One of the ways in which the government of Dubrovnik acted towards maintaining legal and public order was the system of collective responsibility (Cro. *bližike*, It. *vicinanza*). In the criminal offences of mainly property nature (crop damage, theft etc.) and if the offender was unknown, the owner of the damaged property, with an intent to have his loss indemnified, would raise a claim against the *bližike*—that is, smaller territorial communities of the neighbours or fellow-villagers whose property was in the vicinity or bordered with those on which the damage was committed. This institute was commonly applied in the outlying areas, but not throughout the whole territory of the Republic (Lastovo and Mljet were exempt from this practice).

The research sample is based on the claims (*Lamenta del Criminale*) and verdicts (*Criminalia*) of the Criminal Court of Dubrovnik through three periods: 1711-1720, 1751-1760 and 1791-1800, including a total of 827 procedures against *bližike* (8.85% of all criminal offences). The number of cases tended to increase over time, the end of the century being marked by a sharp rise of 123.23% in relation to the mid-century period. This rapid increase correlates with a general downward trend in serious criminal offences and a growing share of petty crime proceedings before the Criminal Court, which might be accounted by more favourable economic and social conditions.

Considering that the Criminal Court allowed a several months' time limit for the *bližike* to report the actual perpetrator, the procedures were exceptionally lengthy. The fact that verdicts had been passed in 109 cases only (13.18%) may

lead to a conclusion that the cases were most commonly resolved out of court by means of settlement.

The institute of collective responsibility was known in the Middle Ages and early modern period in many European areas (Dalmatia, Italy etc.), as well as in the Ottoman Empire. It was a practical solution for any community lacking special institutions and methods for the investigation of crime, but relied on popular collaboration in revealing and pursuing the offenders. As elsewhere, collective responsibility in the Dubrovnik Republic represented an instrument which protected crops and private property against negligent cattle owners or unscrupulous thieves. In addition, its purpose was to encourage the farmers to prevent any similar criminal offences in their area and thus avoid being held responsible for them. On the one hand, the institute was established with an aim to compensate damage from those reasonably assumed to have committed a crime or who had some knowledge about it, and on the other, it helped strengthen social control, the feeling of responsibility and a sense of common benefit.